

Rákosi Jenőhöz.

Férfi szived megdobbana, s jobbod a nemzeti zászlót

Védpajzsként emelé Hájknak a népe fölé;

S átölelő lánglelked hevére kigyult az örömtűz.

S húszezer ajk rebegi: „Üdv ma, hoznána Neki!”

Hisz', ki sem irt Kivüled ragyogóbb szeretettel e törzsről:

„Hogy míg az örmény él, élete nemzeti czél!”

Sőt ország közepén Te homályt derítél eme fajról.

Melynek a püspöke is itt a magyarnak a dísz.

S várva a főpapot Sídély bérczi köré: Neved áldja...

S áld vele hű Aiarát és ezeréves hazát.

Merza Gyula.

Örmény püspökség.

Nyilván nem minden csodálkozás nélkül vette tudomásul a magyar haza nagy része a mozgalmat a szamosújvári örmény püspökség fel-, illetőleg helyreállításáról. Örömmel hallották, hogy a terv iránt érdeklődik a közoktatásügyi miniszter ur is, sőt bizonyos előzékenységgel adminisztrálja a szándékot. Ellenben olvastam egy kolozsvári újságban egy erős cikkelyt az erdélyi kath. status egyik előkelő tisztviselője tollából, a mely cikkely erősen elítéli a mozgalmat; okoskodásának koronája az lévén, hogy annyi nemzetiségeinkhez a vagy mesterségesen csináljunk egy újat, örmény püspökséget állítván az örmény egyház révén.

Ez az okoskodás hibás is, sértő is, felületes is. Előbb fakad abból a titkos ohajtásból, hogy az örmények hátralevő része is inkább mihamarább térjen át a latin ritusra, semmint az őszinte félelemből a nemzetiségeknek egygyel való megszaporodásától.

A dolog úgy áll, hogy az örmények egy része immár valóságban a latin ritussal él s gondolom még öt plebania használja az ó-örmény egyházi nyelvet. Igenis megfoghatónak és méltánylandónak tartom, hogy a latin egyház a maga szempontjából ellenzi az örmény püspökséget. Ha a katholicizmus nem is, de a püspöki megye vesztit hiveket az új püspökség révén. De az egyházi szempont abban, a mi nem dogma, nem az egyedül döntő. Egy csomó ember dolgainak berendezése körül a politikai és nemzeti szempontok is megkérdendőek. Ezt érezte a status tisztviselője is, a mikor a nemzetiségi kérdést belekeverte a dologba. Hogy nem elég megfontolással keverte bele, az rögtön világos lesz.

Az örménység alig pár száz éve van e hazában. Mint idegen jött és magával hozta ritusát is. De sem püspöke, sem idegen ritusa nem akadályozta abban, hogy oly időben, a mikor sem kényszerítés, sem csábítás nem ostromolta, bizonyos öntudatossággal, a szándékosság és elhatározás egy nemével felvette a magyar nyelvet. Sőt a

szász nemcsak el nem magyarosodik, de sőt eloláhosodik sok felé. Jelentékeny része beszél oláhul, s csak jelentéktelen azok száma belőlük, a kik magyarul is tudnak. Az örmény úgy szólván fölvette a magyar keresztséget. Talán szinte választván a magyar és román szó közt, magyarrá kívánt lenni és az azzá lett úgy, hogy 20—25 ezer örmény közt 4 ezer akadt csak olyan, a ki az utolsó népszámláláskor magát örménynek vallotta. Ez az elmagyarosodás okosságról, szeretetről és háláról tesz tanúságot: oly erények, a melyek a legbecsesebbek valamely népnél. Ma valósággal úgy áll a dolog, hogy az örménység olyan eredeti törzsöknek tűnik fel előttünk a maga külön nyelvjárásával, mint akár a palocz, a barko, akár a kun. Ez a nép tehát hű és magyar, a hét magyar törzshöz egy nyolczadik. Mi különbséget tesz az, hogy nem Árpádhoz csatlakozva lettek hű és igaz magyarokká, hanem csak Árpádnak késő unokáihoz.

Ez a nép a mellett, hogy okos, hű és hálás, még élelmes, takarékos és munkás is. Senkinek nem érdemes kedvére tennünk, ha neki nem. Ha ez a törzsök örmény püspökséget ohajt, tessék neki két kézzel örmény püspökséget adni. Ha meg nem maradt annak idején, midőn beköltözött püspököstül, mindenestül örmény nyelvű magyarnak, hanem magyarrá lett nyelvében is: mely okos ember gyanúsíthatja ma jozanul azzal, hogy az örmény rítus visszaármenizálja? Senki. Ha éppen tudni akarjátok, hogy mi a legrosszabb, a mit tehet: azt nem titkolom el. A legrosszabb, a mi rajta megtörténhetik, az, hogy a mint hazát választott s fölvette a nemzet színeit és nyelvét, most, ha örmény püspökséget kap, egy-két nemzedék mulva elmagyarosítja a liturgiáját is. Hogy ez ott azon a földön, a hol a nemzeti áramlatnak útjában nemzeti egyházak állanak, mily nagy jelentőségű dolog volna, hogy egy évezerre szóló cselekedete lenne, ha az örmény teremtené meg e hazában az első magyar nemzeti egyházat, hogy ezzel ez a keleti jövevény új hazájának, adoptiv nemzetének ki sem számítható becsű szolgálatot tenne és valósággal kulcsát adná kezünkbe e nemzetiségi kérdés nagy problémájának: az mindenki előtt világos.

De ez csak távoli gondolatom.

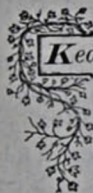
Az első az, hogy ezeknek a legderekabb testvéreinknek, ha örmény püspökséget ohajtanak, ezt a püspökséget meg kell adni. A millennium is diszesebb lesz vele. A testvériség szorosabb, mert az öröm és a szeretet a leghathatósabb kötelék.

„Budapesti Hirlap.”

Vándor a szellőhöz.

— Bírds. —

*Kedves szellő! miért hogy nem repülsz
Te szerte szét, de villámszárnyadon;
Szünetlen-folyton csak előre törsz,
Keresztül futva vizen, szárazon...*

*Vedd kölcsön tőlem sohajtásaim!
Te vagy sebzett sziveknek vigasza,
S ha távolban lelem halálom', im'
Végső emlékül vidd el azt haza!...*

*Voltam miként te, én is egykoron,
Oly röpké szárnyú éltem tavaszán,
El-elnerengtem csalogánydalon,
És vígan telt egyik nap más után.*

*Volt minden perczem örömet hozó,
És napjaim mosolyban éltem át,
Nem gondolám, hogy csalfa, változó,
Nem sejtettem oly sok árnyoldalát.*

*Madársereggel játszó-társ valék,
Szedtem a völgy legszebb virágait,
De minden eltűnt, mint a buborék,
Házamtól hajh hogy távol élek itt.*

*Tovább nem bírom, nagy beteg vagyok,
Növényt sem éltet föld, mely idegen,
S hogy átadhassam búcsúcsókomat
Te kedves szellő, maradj hát velem!*

*Tartsd meg nyomort fedő sírom felett
Búcsúztatóan gyász beszédedet! . . .*

*És végső sohajommal,
Repülj, haladj rohanva,
S temesd el ott, temesd el!
Az én örmény honomba! . . .*

(„Budapesti Szemle.“)

Simay Gergely.

Tigranokerta.*)

I.

Mint fényes meteor tűnt fel a történelem látóhatárán s enyészett épen oly hirtelen el egy örmény királyi székváros, Tigranokerta, melyet az időszámításunk előtti hetedik, s a Krisztus utáni hatodik évtized harci eseményei világhírűvé tettek.

Tigranokerta vonatkozásai a római történelemhez kiváló tudósokat ösztönöztek annak nyomozására, hogy hol feküdt az örmény birodalomnak ez a hajdani fővárosa. A főtanúk, a kikre nyomozásaikban támaszkodhattak, Strabo és Tacitus. Strabo körülbelől közepe táján élt az említettük harci eseményeket, Luccullus és Corbulo hadjáratait elválasztó időköznek, a midőn még Tigranokerta fennállott. Tudvalevő dolog, hogy egészben véve pontosan tájékozva van szülőhazájának, Kisázsianak viszonyairól. S lakóhelyén, Amasiában bizonyára bőséges alkalma volt értesüléseket szerezni a nem nagy tá-

Sachan H. Über die Lage von Tigranokerta. Abhandl. der königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin). 1881.

volságban fekvő ama városról, melyet Lucullusnak hozzá füződő hadi tettei kétségkívül ismeretessé tettek az egész római birodalomban. Tacitus, valamint Plutarch, fél évszázaddal Corbulo hadjáratai után irták műveiket. Valószínű, hogy Tacitus Corbulonak emlékirataiból merített, Plutarch pedig Lucullus egyik fiatalabb kortársának, Sallustnak az iratait használta.

Strabo elbeszéli,*) hogy Tigranes, a Seleucidák tartományait s Parthia egyes részeit Örményországgal nagy birodalommmá egyesítvén, mintegy megkoronázásaul művének várost alapított s a saját nevérol. Tigranokertanak nevezte azt el, de ezt a várost, mielőtt még teljesen kiépült volna, Lucullus, szétrombolta, úgy hogy az ő elvonulása után már csak kis falú volt. Munkájának ama részéből, melyben áttekintését nyujtja a Taurus elnevezéssel megjelölt s az örmény fensíkon csúcsosodó heglánczolatoknak, következtethető, hogy Tigranokerta fekvését a Masius alatt, Nisibis és Derek közt kell keresnünk. Ez adatokat Sachan a berlini tudományos akadémia támogatásával tett keleti tanulmányútjában a hely színén combinálta Tacitus ama feljegyzésével, mely szerint Tigranokerta 37 mérföldnyire (a mi számításunk szerint hét mérföld) Nisibistől egy folyó partján feküdt. Nisibistől a Masius mentén északnyugatra mintegy tizenkét óra járásnyira csakugyan egy folyóhoz jutott, s mellette az egész környék fölött uralkodó, Tel-Ermennek, „Örményhalom“-nak nevezett magaslatot, tövénel pedig a mohammedan középkor egyik városának, Koc-Hiszarnak romjait találta. Sejtését, hogy itt kellett feküdnie Tigranokertának megerősítette a részletesebb vizsgálat, melynek során kitünt, hogy a halom és környéke ősrégi idők félreismerhetlen épületmaradványaiból áll; és a lakosságtól nyert az az értesülés, hogy a halmon és körülötte minduntalan találnak érmeket és másnemű régiségeket. Ez volt a tigranokertai várhegy s a város területe, melyről Tacitus megjegyzé, hogy „*annis haud spernenda latitudine partem murorum ambit.*“

r *) XI. 14—15. Müller és Dübner Didot-féle kiadása. Páris, 1853.

Az Örményhalom tetején, a melyről tágas kilátás nyílik a környező egész rónára, újra átolvasta s a helyszíneinek topographiájával egybevetette Sachan a Lucullus és Corbulo hadjáratairól és csatáiról fenmaradt feljegyzéseket.

Lucullus hadjárataról két különböző, egymástól eltérő czélzattal írott és más-más forrásból merített elbeszélés maradt reánk, a Plutarch-é és Appian-é.

Plutarch mint életíró a történeti anyagot akként csoportosítja hőse körül, hogy minél kedvezőbb világítás essék reá. Appian mint történetíró igazságosabban osztja meg a fényt és árnyot s előadása általános érdekű, historiai részletekben is gazdagabb. Hogy nem abból a forrásból merített, a melyből Plutarch, kitűnik a Tigranokerta melletti csata leírásából, mely jelentékenyen eltér Plutarch elbeszélésétől.*)

Nem sokkal Lucullusnak a keleti harc téren való megjelenése előtt keletkezett Tigranokerta.***) Tigranes király egész Örményországot jogara alatt egyesíté, szerencsés háborúkat folytatott a parthusok ellen, hadmeneteit Mosul és Arbela vidékeig is kiterjeszté. Mesopotamia néptörzseit leigázta s Syriában a Seleucidák örökébe lépett. Lucullus első követsége az Orontes mellett, Antiochiában találta őt. Hatalmának tetőpontján új fővárost alapított, kényszer útján odaköltöztetett görögökkel és barbarokkal népesítette be,***)) s önmagáról Tigranes városának nevezte el. Artaxata igen messze volt a mesopotami-syr birodalomtól; új fővárost létesített tehát, hogy dynastiájának ősi országát összekösse az új biro-

*) De bello Mith. c. 85, — Di o leírása csak töredékben maradt fenn s a Tigranokerta meghódítása utáni eseményekre vonatkozik. A rómaiaknak a város ellen való vonulását illető rész elveszett, amit annyival inkább sajnálhatunk, mert ugy Plutarchtól, mint Appiantól teljesen függetlenül s ugy látszik, teljes részrehajlatlansággal volt megírva.

**)) A város alapítását s politikai jelentőségét az örmény birodalomra nézve érdekesen írja le Mommsen a Hermes IX. kötetében.

***)) Plutarch Lucull., cap. 26

dalommal.*) Appian a város alapításáról szólván, felemlíti, hogy Tigranes a fogoly cappadociaiakat és másokat oly helyen telepítette meg, a hol önmaga tette volt fejére a koronát, s a mely helyet önmagáról Tigranokertának nevezett. Ebből következik, hogy azon a helyen, a hol Tigranokerta keletkezett, már előbb, Tigranes életében fontos szerepet játszó esemény történt, s hogy ő ennek az eseménynek emlékezetére a már létező helységet kiterjesztette, kiépítette s második fővárosává tevő.

A város megerősítése és felvirágoztatása nagyon szíven feküdt. Birodalma legtekintélyesebb embereit rávette, hogy oda költözzenek; a várost ötven öl magasságu falakkal vétette körül, a falakon kívül kerteket, vadászterületeket s tavakat létesített s védelmükre várerődöt emeltetett.

Tigranokerta fekvése a birodalom déli része szempontjából minden lehető stratégiai előnnyel kínálkozott. Nisibis akkor része az örmény államnak, igen közel feküdt a parthus határhoz s sok vidék közepén levén nagyon ki volt téve esetleges lovassági támadásnak. A parthusokkal való háború esetében Nisibisnek csak egy fedett visszavonulási vonala volt a tulajdonképeni Örményország felé: a Masiuson át Midzsadba. Tel-Ermen az „örményhalom“ ellenben a parthus határtól, a mardini és rubbuli szorosok közelében fekszik, a honnan egy út Sophene-be s több más út a Masius központjába Midzsadba vezet. Tigranokerta, melyet főellenségei, a parthusok ellen alapított Tigranes, kulcsa volt a két Taurus-szorosnak, melyeken egyedül lehetett Mesopotamiából a sajátképeni Örményországba jutni.

Egyéb tekintetben is igen kedvező volt Tigranokerta fekvése. Tel-Ermen környékén még manapság is több falú látható, a vidék igen termékeny különösen jó buza-termő föld. Hozzájárul a fákban bővelkedő hegyeknek és völgyeknek közvetlen szomszédsága. A talaj vízben bővelkedik, jelenleg is a környék valamennyi faluja kutakból látja el magát vízzel. A Gyrs-Zrgan folyónak az év

*) Appian, de bello Mithr., c. 84.

legnagyobb része alatt vize van s egészen soha nem szárad ki a folyó medre. Nagy város és jelentékeny hadcsapatok ellátására e vidék minden szükséges előfeltétellel rendelkezik.

Tigranest az apósához Mithridateshez való rokonsági viszony sodorta bele a harciba Róma haderejével. Lucull elfoglalta volt Sinopet s Pontusnál állott, midőn hírül vette, hogy Tigranes és Mithridates Ciliciába és Lycaoniába nyomulnak. Hogy megelőzze őket, elhatározta az Örményországba való betörést. A Krisztus előtti 69-ik év tavaszán átkelt az árvizek által megduzzasztott Euphraton, valószínűleg a mai Izoli nevű átkelési helyen, Meliteneből jövet, mert Tacitus feljegyezte, hogy ugyanazt az utat használta később Corbulo is, midőn Meliteneből az Euphraton átment.*)

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Válasz a „Kolozsvár“ egyik cikkére.

„Örmény püspökség“ cím alatt a „Kolozsvár“ 74. számában (1896. márcz. 30) Szentkirályi Kálmán ur tollából egy „tájékoztatlan“ iránycikk jelent meg, melyre tettek ugyan az „Ellenzék“, „Egy örmény“, az „Erdélyi Hiradó“ talpraesett megjegyzéseket, de azért a magunk részéről is a hozzászólást ezen kérdéshez, melynek már egész irodalma van, nem tartjuk egészen fölöslegesnek. Nem öleljuk fel a kérdést teljesen, mert akkor egész köteteket kellene összeírni, hanem csak cikkiró meg nem állható állításaira teszünk sorban rövid, de jóakarató megjegyzéseket.

„Mikor Magyarország egyéb bajai és gondjai mellett fennállása ezredik évében azt a tényleges állapotot kénytelen eltűrni, hogy az ő állameszményének megteendő nemzeti teste sűrű tarkaságban van tetoválva az

*) Mox iter Lucio Lucullo quondam penetratum, apertis quae vetustas obseperat pergit. Ann. XV. 27.

idegen nemzeti eszményekért rajongó nemzetiségek foltjaival: előáll most egy maroknyi nép, a melyet teljesen a magunkénak hittünk és hiszünk ma is — és magának külön nemzeti központot teremtendő örmény püspökség felállítását követeli“ így szól cikkiró. Az édes anyának: a hazának édes gyermekei és mások akárhányszor okoztak bajt, ellenben mi a fogadott gyermekek — tanúnk a történelem — egy ízben sem okoztunk bajt, de sőt igyekeztünk gondjait eloszlatni.

Nem most áll elő „egy maroknyi nép“ avval, hogy nekik püspökség kell; mert püspök (Zilifdar oghlu Minász) vezetett be minket e szép hazába és ennek szentül befejezett élete után Róma a mi fiaink közül olyan apostoli lelkületű, tudományos, tekintélyes püspököt adott nekünk, kinek a haza érdekében tett megbecsülhetlen érdemeit az uralkodó-ház a görgényi uradalommal, hol magának a kitűnő püspöknek saját birtokai is voltak, akarta megjutalmazni s kit még a protestantizmus is tekintélynek tartott; mert száműzték a protestánsok az erdélyi róm. kath. püspököt, de tisztelettel hajoltak meg Verzereskul előtt, ki nemcsak az örmény egyházat kormányozta, hanem a püspöktelen latin egyház számára papokat ordinált, harangokat szentelt... Tudós főpapunk, dr. Verzereskul Oxendius, ki 1715-ben halt el Bécsben, végrendeletében dr. Stephanovics Istvánt jelölte ki utódjául és intette atyailag övéit, hogy a Szentszéktől ezt kérjék püspökül. Az örmény klerus és a nép képviselői össze is gyűltek 1715. május 20-án Görgényben, hogy új püspököt válasszanak. A Pápa ideiglenesen dr. Báronián Minászt, ki »vicarius« címet viselt, küldötte hozzánk. A dicső királynő Mária Terézia volt az, ki a függő kérdést megoldotta és az erdélyi örmények püspökévé Szamosújvár kiváló főesperesét: dr. Theodorovics Mihályt nevezte ki; a cselszövő ármány azonban gondoskodott arról, hogy a Pápa ezt a kinevezést meg ne erősítse. Ha nincs Dániel-Chêngánosz, a szamosújvári örmény püspökség még most is fennállana. Dániel azért viseltetett ellenségeskedéssel Theodorovics iránt, mert saját fivérét, ki latin szertartású pap volt — akarta az ör-

mény püspöki székbe ültetni. Czélját el nem érte, de azt mégis kivitte, hogy Theodorovicsot fel nem szentelték püspökké. 1848-ban a szamosujvári kereskedő-társaság felelevenítette a fontos ügyet, — de eredmény nélkül. Az absolut kormány készségesen visszaállította volna az örmény püspökséget, de mi nem akartunk hazaafiságunk árára jutni szívünk legohajtottabb tárgyához; a püspökjelölt: a nagytudományú Lukácsi Kristóf visszautasította az ajánlatot. Vártunk egy »jobb kort«-t. Beállott. Most tehát a magyar miniszteriumtól kértük azt, a mivel az absolut kormány megkínált — és kérésünkre bár választ nem kaptunk. Ez lett volna hát az elismerés kibrobált, tántorithatlan, áldozatkész hazafiságunkért? Midőn 1868. után Simay Gergely országgyűlési képviselő a hongyülésen a költségvetés tárgyalása folyamán az örmény egyház részére is dotációt kért, Berzenczei László így szólott: »Csak azért is elfogadom az indítványt, hogy az országgyűlés részéről el legyen ismerve az örmények hazafisága a multban.« De a többség az indítványt el nem fogadta.

„E maroknyi népet magunkénak hittük és hiszszük ma is.“ Fides est, quod non vides. Ezer esetben is tettel fényesen bebizonyítottuk, hogy jó magyarok vagyunk és czikkiró mégis ezekből talán egyet sem ismer; mert különben nem azt mondaná, hogy hiszszük, hanem tudjuk. Ugy látszik, nem látta azt a nyugtatványt, melyben Urbán elismeri azt, hogy a magyarságunkért reánk vetett nagyon súlyos hadi sarcot mind egy krajczárig kifizettük. Nem látta a szabadságharcz történetének azon lapjait, melyekre kitörülhetetlen betűkkel vannak feljegyezve az örmények nevei, kik vagyont, vért, életet áldoztak Magyarország szabadságáért. Nem látta . . . , de nem folytatom tovább; mert hátrább már maga czikkiró ur beismeri, hogy „az örménység magyarabb a magyarnál.“ Nincs ugyan a hazaszeretetnek fokozata; de azért e középfojú szó: „magyarabb,“ azon szomorú ténykörülményt juttatja eszünkbe, hogy volt akárhány magáról megfeledkezett honpolgár, ki nem átalott az idők folyama alatt az édes anya: a haza érdekei ellen cselekedni, de az „örmények közt áruló egy sem volt.“

Sem ezelőtt nem teremtettünk magunknak külön nemzetiségi központot, sem ezután nem fogunk törekedni arra, hogy ilyen központokat létesítsünk. Apáink, midőn e hazába költöztek, a nem-egyesült egyház tanait követték; de azért nem közeledtek sem a nem-egyesült oláhokhoz, sem a lutheránus szászokhoz, hanem visszatérvén a kath. egyház kebelébe, örmény szertartásuk megtartása mellett a magyarokhoz csatlakoztak.

Mi csak kérjük az örmény püspökség visszaállítását; de van egy hatalmas tényező, mely követeli ezen püspökség visszaállítását. Igen, a magyar nemzeti lovagiasság követeli az örmény püspökség helyreállítását, hogy ne alkottassék egy precedens, a melyre hivatkozhatnak a magyar nemzet összes ellenségei. Köztudomású dolog, hogy az absolut kormány alatt, midőn más nemzetiség részére tényleg állítottak fel püspökségek, mi is könnyű szerrel juthattunk volna az örmény püspökség visszaállításához; de az általunk elfoglalt politikai elvi álláspontunk az volt, hogy várjuk be a független, felelős magyar kormány helyreállítását. Ily előzmények után mi természetesebb, minthogy a magyar kormánynak elutasíthatlan erkölcsi kötelessége volna, (sőt az lett volna már az eddigi kormányoknak is), hogy elejét vegye azon, hazafiság szempontjából, oly káros nézet-elterjedésnek, miszerint a hazafiságáról híres „maroknyi örmény nép“ egyetlen ohajtását a magyar alkotmány visszaállítása, a független, felelős magyar kormány újabbi megalkotása hiúsította meg. E nézet elterjedése veszedelmes fegyver volna a haza igazi ellenségeinek kezében és ez okból merjük ismételten állítani, hogy a magyar kormány épp a magyar nemzeti lovagiasság érdekében cselekednék akkor, ha az örmény püspökségnek — az egyház részéről bizonyára nem ellenzett — helyreállításához a maga alkotmányos hatáskörében hozzájárulna. Többet mondunk — meg is vagyunk győződve arról, hogy a magyar kormány a hozzájárulást megtagadni nem fogja még a cikkiró által felhozottak mellett sem; mert az erdélyi örmény püspökség visszaállításának elvi alapját a magyar országgyűlés már az 1868-ik évi unio-törvényben lefek-

tette. A magyar kormánynak tehát nem marad fenn más eljárás, mint a törvény nyíltan kifejezett intencziójának megvalósítása: az örmény egyház önkormányzati jogai nak érvényre emelése, más szóval az egykor fennállott s de jure ma is fennálló örmény püspöki székek betöltése.

Ha a magyarországi örménységnek szüksége lenne az oktatásra a hazafiságból, illetőleg, ha annak idején — mint már kifejtettük — csak valamivel ingatagabb hazafiak lettünk volna, ma a tisztelt cikkíró úr érvelése a jogos igényünk ellenében egyszerűen elkésettnek volna tekinthető és a fenforgó vita tárgytalanná vált volna; mert az örmény püspökség nem volna többé csupán egy jogos kíváncsi, hanem egy eleven — még cikkíró úr által sem ignorálható — intézmény. Nem kár tehát sértegetni egy ilyen népnek közérzületét olyan érvelésekkel, melyeknek végső consequentiája tulajdonképen nemcsak a püspökség visszaállításának ellenzéseig, de logikailag tekintve minden örmény egyháznak a honi föld színéről való eltörléseig vezet?

A bukovinai és a bukaresti magyar ev. reformátusok majdnem annyi idő óta vannak Bukovinában, mint mi e hazában; miért nem kívánják tőlük azt, hogy térjenek a görög kath. vagy görög nem-egyesült vallásra?

„A magyarországi örményeknek még csak másfél év százados életük, ha van nálunk.“ Apáink 1672-ben jöttek be Erdélybe s azóta, hogy Apafi behívta őket, nem másfél évszázad, hanem kétszázhuszonhárom esztendő telt el.

De menjünk tovább! Elmondja, hogy „kereskedéssel foglalkoztak“, de nem mondja, hogy a kereskedést az örmények honosították meg az országban. A szattyánkészítésről, erről a fontos iparcikkről, mit ők gyártattak saját műhelyeikben, sem tesz említést. Mondja, hogy bér gazdasággal is foglalkoztak, de azt már hallgatással mellőzi, hogy miért nem vettek tulajdon földbirtokokat és miért nem nyertek alkalmazást a hivatalokban? Elmondom. Az akkori törvény nem engedte meg, hogy örök áron földeket vehessenek. Pedig a hazára nézve sokkal

hasznosabb lett volna, ha az a sok földbirtok, mi mai napság mások kezén van, a minden hazai célért áldozni kész örmények tulajdonába ment volna át! Aztán az országos gondolkodás nem türte el, hogy az örmények egy széket üljenek a többi „bevett nemzetek“-kel. Pedig volt képességük; becsületességük és megbízhatóságuk példányszerű. Beh sok munkás, hasznos, kifogástalan kéztől fosztotta meg ez a szűkkörű gondolkodás az országot!

„Az örményeket teljesen elfoglalta a vagyonszerzés, műveltségük átlagosan a l a n t a s volt s növekvő vagyonuk mellett sem tudtak azon időben, midőn az üzlet még nem volt uri foglalkozás, összeolvadni az intelligens magyarsággal.“ Czikkiró ezen állításai sem állják ki a kritikát. Ki ezen kor részrehajlatlan történetét ismeri, tudja, hogy az örmények, mint a világ egyik legrégebb kulturnemzetének ivadékai, miután mindnyájan iskoláztak voltak, átlagosan m a g a s a b b műveltséggel bírtak az ország többi társnemzeteinél. Állításom bebizonyítása végett jelen alkalommal elég legyen ennyi példa: Örmények (Szamosújvár városa) vetették meg alapját a magyar tudományos Akadémiának („Magyar nyelv művelő társaság“) még a mult században, tehát akkor, midőn Széchenyi István még meg sem született volt. Örmény adta (Gorove László, kinek apja Szamosújvár főbírája volt) a magyaroknak az első irányregényt; örmények alakították az első magyar színtársulatot. (Ít zárójelben — mert szorosán nem tartozik e pont alá, mely az örmények műveltségi fokáról szól — megemlítem azt is, hogy örmények, kik pedig alig csak tizenkét évvel azelőtt jöttek be e hazába, közvetítésével sikerült visszafoglalhatni Buda várat — a töröktől.)

Nem azért nem olvadtak össze a magyarsággal, mert „az üzlet azon időben még nem volt uri foglalkozás,“ (Hát akkor a magyarság csupán urakból állott? És nem a parasztság képezte a nemzet alsó osztályát?) hanem azért, mert el nem ismertettek honfiakul!

Még ezt is mondja czikkiró: „Az örmény püspököknek vagy lelki vagy nyelvi szükségből tehetne létoka...

*saecula: saecula
nem kell meghalni
szecula azaz örök
(románul pár mondat)*

Bajosan hiszszük, hogy az örmény papok örményül predikálnának mert a hívők zöme nem értené meg az örmény szót " Czikkiró szerint lelki szükségből nincs létoka az örmény püspökségnek, mert „van elég kath. pap és templom az országban.“ És evvel mit mond? Azt, hogy ha idővel kihalnának papjaink és kántoraink, majd küldene az erdélyi püspök hozzánk latin szertartású papokat és kántorokat. Pedig tudhatná czikkiró azt, hogy azon, szertartásukhoz híven ragaszkodó örmény nőknek, kik a Szamosújvárra bizonyos vizsgálat végrehajtása végett kiküldött latin szertartású papokat „nu trêbujê la noj saecula saeculorum“ egyhangú kiállítással üzték el — unokái még élnek és nem fogadnák el a latin szertartást... Azt is tudhatná, hogy örmény katolikusoknak örmény szertartású papokra van szükségök. Ilyen papokat az erdélyi püspökök soha se neveltek számunkra. Ha lenne örmény püspökünk, az bizonyára gondoskodna arról, hogy a vallásos örmények lelki szükségletét kellő számú örmény szertartású papok elégítsék ki. Hát abból a körülményből, hogy „a hivek többsége meg nem értené az örmény szót (pedig értik elegen!), ha az örmény papok örményül predikálnának“ az következik-e, hogy tehát el kell törölni a szertartást is? Mert ha igen, akkor kérdem, hogy hazánkban minden római katolikus érti papja magyar prédikációját? (Az örmények mindnyájan tudnak magyarul). És ha nem érti (a mint nem is érti!) vajjon a latin szertartást törlik el és állítanak a magyarok számára magyar, a németek számára német, a totok számára tót szertartású egyházat, vagy a pap alkalmazkodik hiveihez és szól hozzájuk olyan nyelven, milyent a hivek megértenek? Éppen e perczen, midőn e sorokat írom, hozza a posta lapjaimmal a „Közművelődés“ (Gyulafehérvár) 14. számát, melynek 110. lapjáról ezt olvasom: „Nagypénteken mise után német nyelven Zlamál A. tartotta az egyházi beszédet.“ Ime a pap a hivek előtt érthető nyelven beszél. Csakhogy az örmény pap e tekintetben is különbözik akárhány latin szert. paptól, mert ő vagy örményül (minden nemzetiségi tendenciák nélkül), vagy csak magyarul predikál. Más nyelven soha se

hirdeti az Isten igéjét. A mondottak azt bizonyítják, hogy az örmény püspökséget igenis vissza kell állítani lelki szükségből és az örmény rítus fentartása szempontjából.

Nálunk a rítus a buzgóság emelésének egyik tényezője. Van akárhány örmény, ki nem tud olyan ájtatosan imádkozni más templomban, mint az örményben; mert ott nem hallja azokat a lélekemelő „sárágán“-okat, nem hallja azokat a fönséges, magasztos, szép keleti énekeket. Pedig „a legvallásosabb ember a legjobb honpolgár“ (B. Eötvös József). Fenn kell tartanunk tehát a rítust, hogy ezután is a „legvallásosabb“-ak lehessünk.

De a rítus egységének fentartásáról csak püspök gondoskodhatik. Most a hány egyházközségünk, annyi képen gyakorolják a liturgiát. A lelkész önkényűleg cselekszik: egyik ezt hagyja ki, másik amaszt. És a latin szert. püspök nem szólhat belé; mert ő maga sem a nyelvet nem érti, sem a rítust nem ismeri. Csak örmény püspök hozhat egységet, egyöntetőséget egyházközségeinkbe. Állítsuk tehát helyre a volt örmény kath. püspökséget, mely semmi veszélylyel sem jár. Ugyanis a szamosújvári örmény kath. püspökséget helyreállítani épen annyi, mint betölteni valamely hazai latin szertartású ürességben levő püspökséget. Abban pedig nincs veszély, hogy egyik a misében „Dominus vobiscum“-ot és a másik „Chágháuthiun ámeneczun“-t mond. A kinek nem tetszik az örmény rítus, annak (ugyanazon szempontból) nem tetszhetik a latin rítus sem; mert sem egyik, sem másik nem magyar. Ki egyikben veszélyt lát, annak veszélyt kell látnia a másikban is. Ezek hüpernationalis, agyrémekeket látó lelkeiket csak úgy nyugtathatnák meg, ha eltörölvén mindkét rítust behozhatnák a nemzeti magyar liturgiát.

Ezek után bátran kimondom azt a kétségbevonhatlan igazságot, hogy az örmény rítus fentartásában nemcsak legkisebb veszély nincs, de van többszörös haszon. És a ki mindennek daczára mégis veszélyt látna rítusunk fentartásában, az vagy nem ismeri az örményt (de az ilyen aztán ne mondjon véle-

ményt az örményről; mert „a ki nem tud arabusul beszélni, az ne beszéljen arabusul“), vagy tettető (mert csak a hypocrita szokta a dolgokat felfujni), vagy rövidlátó. Azon néhány egyedhez, kik a két első kategóriát képezik, nincs semmi szavam; de intézek néhány felvilágosító szót a rövidlátókhöz, kik — fájdalom! — mind-egyed be nem látták azt, hogy mily megbecsülhetlen nagy haszon hárul az örmény rítus fentartásából édes magyar hazánkra.

Szeretnék e fontos tárgyról kimerítően beszélni; de jelen cikk keretében — a tér szüke miatt — nem tehetem; azért most csak három szempont felsorolására szorítkozom. Szentséges Atyánk, a római pápa épen most egy világraszóló, eredményeiben kiszámíthatlan hasznú tervvel foglalkozik: nem-egyesült keleti örmény testvéreinket, kiknek száma több mint négy millió, a róm. kath. egyháznak törekszik visszahódítani. Ázsiai testvéreinkben meg is van a hajlam az egyesülésre; de félnek a latinizálástól. Már ha visszaállítatnék Magyarországon az örmény püspökség, akkor mi biztatnók őket (és a testvérek szavára inkább hallgatnának), hogy „csak térjetek bátran a róm. kath. egyház kebelébe és mit se tartsatok a latinizálástól; mert ime számunkra, kik szóban, érületben, gondolkodásban, tettben, viseletben magyarokká lettünk, de rítusunkat megtartottuk, ezen rítus változatlan állandó fentartása szempontjából — a napokban az örmény püspökséget visszaállították.“ És mi reméljük is, hogy a kereszténység atyja, ki tavál maguk az örmények érdekében fontos intézkedéseket tett (a latin szertartású, de örmény születésű pap ritust változtathat stb.) édes-örömet belegeyoznék az örmény püspökség visszaállításába, mert ebben magasztos céljának egyik elősegítő eszközét látná; a katholicismus pedig fölötte sokat nyerne az egyesülés által. Ime — az első eredmény! De lássuk a másodikat. Keleti testvéreink a hallatlan barbár bánásmód miatt, melyben a török uralom részesíti, ezrével vándorolnak ki. A helyett, hogy Ámerikába mennének (hol megtarthatják nemzetiségüket, gyakorolhatják rítusukat), látván, hogy nekünk püspökünk van, ide jönné-

nek testvéreikhez; mert itt nem félnének a latinizalástól. Így egyrészt elég lenne téve azon derék magyarok ohajtásának is, kik szeretnék a hazai örmények számát szaporítani (Vadnay az „Armenia“ számára írott cikkében ezt mondja: „Kár, hogy oly kevesen vannak“), másrészt gát vették a káros elemek bevándorlásának. Az esetleg szorványosan bejövendő vagyonos örményekből ép olyan jó hazafiak válnának, milyenek vagyunk mi. És ez nem megvetendő haszon. Egy család már itt van a hazában; a fiúk néhány rövid hónap alatt jól megtanultak magyarul beszélni. A családfő beszél angolul, francziául, arabul, törökül, örményül és más nyelveken. Jelentékeny állásban volt hazájában. Ide jövéen, ha Magyarországon ne talált volna örmény egyházat (mert az örmény egy napig sem tud ellenni templom nélkül) egy perczig sem maradt volna itt. Elment volna Londonba, a hol még tartozkodott. Ha Magyarországon marad, mint szakértő ügynök közvetlen kereskedelmi összeköttetést létesít Szamosújvár és London között, — mely intézmény nemzetgazdasági szempontból tekintve, jelentékeny haszonnal fog járni. De ha visszamenne, akkor is hazánk javára cselekednék: buzdítaná honfitársait, hogy jöjjenek ide és telepedjenek le itten állandóan, mert itt szabadság, egyenlőség, testvériség honol; itt testvéreik is megélhető állapotban vannak és — a mi fő az örmény előtt — itt találnak örmény egyházat és ritust. Az egyház kedveért inkább ide jönnének, hogysem menjenek másfelé, hol talán örmény egyházat nem találnának.

Nunc venio ad fortissimum. Nincs Magyarországon hazafiasabb papság, az örmény papságnál. (Ezt még az az egy-két egyén is tudja, kik veszélyt látnak az örmény püspökség visszaállításában). A ki hallotta (hogy a sok közül csak egy példával éljek) azt a remek, magyar nyelven tartott egyházi beszédet, mit Bárány Lukács esperes, szamosújvári örmény kath. plebános mondott új-év napján a szószékről, a millennaris évről és ünnepélyekről, a ki hallotta, hogy mily szép, vonzó, igaz eseteket hozott fel a magyar történelemből állításainak bebizonyítására, az igazat ad nekem. Példányszerű hazafiság lengte át

egész klasszikus beszédét. Nem magyar, tehát más nemzetiségű hallgatói kebleiben is hazafias érzelmeket ébresztett. És most kérдем így tesznek a többi nemzetiségek papjai is? És nincsenek-e papok itt a hazában a kik a szószerket arra használják, hogy az egyházban szabad folyást engedjenek túlhajtott nemzetiségi törekvéseiknek? Ezek hirdetnek nemzetiségi külön érzést, ezek törekednek társadalmi különválásra és nem mi. Már ha vissza nem állítjuk az örmény püspökséget, a ritus lassanként el fog homályosulni és a hazafias örmény papok száma hova-tovább csökkenni fog (volt idő, midőn csak egyedül Szamosújvártt volt 16 örmény pap, most van nálunk 6 és az országban összesen 13) és nem lesz, ki élő példával tanúságot teheszen az „idegen nemzeti eszményekért rajongó nemzetiségek“ előtt arról, hogy a nemzetiségi ritus mellett is, hogyan kell szeretni a hazát!

Abból azonban, hogy az utóbbi népszámlálás alkalmával csak 3523 lélek vallotta magát örmény anyanyelvűnek, nem az következik, hogy csakugyan ennyien volnánk. Ugy volt csinálva a kérdő-ív, mely ezt kérdezte: mi az anyanyelve? Mivel legtöbb örmény anya gyermekét csak magyarul tanította beszélni és nem magyarul és örményül is, legtöbb azt felelte: magyar; de azért vallása örmény szert. róm. kath. A mint van magyar. kinek vallása róm. kath., vagy ev. ref., vagy unitarius, de azért mindegyik magyar; úgy van magyar anyanyelvű örmény is, (eltekintve azoktól, kik valóban örmény-anyanyelvűek), kinek vallása örmény szertartású róm. kath. Ha e körülményt a statistika figyelmen kívül nem hagyja, úgy huszezernél is több örményt kellett volna felmutatnia.

És most kérдем: látott-e cikkíró örmény házat, hol a szálon-asztalt a magyar költők mellett más nemzetiségű író műve is diszitené? Látott-e örmény nemzeti ruhába öltözött örményt? Hallott örmény ajkról örmény dalt zengeni? Látott örmény tánczot? Pedig apáinknak, mint egy kurtur nép fiának, volt nemzeti viseletök, volt daluk, volt tánczuk; de midőn beköltöztek, levetették a nemzeti viseletet és itt mindent elfelejtettek: mert magyarokká lettek; a miért soha se vártunk elismerést. De

legalább félre ne ismerjen minket czikkiró, midőn így szól: „Hát nem jó nekik a magyar ruha díszviseletnek, nem jó nekik Petőfi és Arany költőknek...?”

Nekünk mindnyájunknak a magyar ruha díszviseletünk; de kérdem vajjon minden honpolgárnak is a magyar ruha díszviselete? Nekünk jó költőnek Petőfi, Arany; de vajjon jó minden honpolgárnak is? És nem-e elegendő elégítik ki szellemi szükségleteiket idegen termékekkel? Ebből is láthatja czikkiró, hogy mi „magyarabbak vagyunk a magyarnál.”

Megtanultunk magyarul, hogy Petőfit örményre fordíthassuk, és tudunk örményül, hogy az örmény klasszikusokat átültethessük a magyar irodalomba. Nehány évtized múlt el azóta, hogy Horváth István honfitársait e szavakkal: „Melyik nemzet tud ilyent és ebből a korból felmutatni és mi még sem akarunk a hájg literatúrával foglalkozni?” — egyenesen az örmény irodalom művelésére szólította fel; de eredmény nélkül. És a mit nem tesznek meg mások, azt megteszszük mi. Mi az örmény nyelvet nem használjuk nemzeti agitációkra, hanem csak eszköznek tekintjük a tudomány elsajátításához. Nekünk egy eszközzel több van kezünkben; de ezt az eszközt is a magyar hazára fordítjuk. Mert alig van a világirodalomban oly nemzeti irodalom, mely annyi — a magyarok őstörténetére vonatkozó adatot őrzött volna meg, mint az örmény. Aztán maga a régi, gazdag örmény nyelv is áll olyan rokonságban a magyarral, mint akár a fin-ugor, vagy a török-tatár...

Ámerikában magyar lapot tartanak fenn a magyarok és mi örmény lapot nem, hanem magyar lapot tartunk és vele a magyar irodalmat gazdagítjuk...

E hazában minden örmény — magyar; s ha valaki azt mondja magáról: „Én jó örmény vagyok,” ezzel azt akarja mondani, hogy ő jó magyar hazafi. Ellenben a ki úgy nyilatkozik, hogy ő nem jó örmény, az nem lehet jó magyar hazafi. Igyekezzünk tehát jó örményeknek lenni, hogy ezután is jó magyar hazafiak lehessünk. A hazai örmény minden alkalommal elodázhatlan kötelességének tartotta azt, hogy magyarságáról fényes bizo-

nyitványt állítson; de ha névleg is beleolvadunk, lehet hogy közöttünk is lesznek olyanok, kik e traditionalis szent kötelesség teljesítése alól fölmentve fogják érezni magukat.

A cikk befejező részében Szentkirályi úr valóságos rémképeket fest azon eshetőségre vonatkozólag, ha az örmények ezután is azok akarnak maradni, a mik tulajdonképen: vagyis örmények (a mi a magyar hazafisággal — mint alább ki fogjuk mutatni — nincs ellentétben) és lejebb egyenesen kimondja, hogy a fekete fehér, illetőleg, hogy mi, bárha örmény eredetűek vagyunk, ne-hogy azt higyjük, hogy most is örmények volnánk.

Miként a cikk bevezetésében külföldi analógiákra hivatkozva okoskodik, azt kellene hinnünk, hogy az örmény püspökség helyreállítása oly veszedelmes dolog, a mely egyenesen létkérdést érint Magyarországra nézve. Gyöngye lábán állana akkor Magyarország; de legyen nyugodt, mert koránt sem áll úgy, ha t. i. annak a 20000-nyi, szerinte is „maroknyi népnek“ nem nemzetiségi, csupán egyházi autonómiaja sötét felhőként borulhatna édes magyar hazánk fölé. Nem is képzeljük el végig, hogy gyakorlatilag minő alakban véli czikkiró úr a veszélyt bekövetkezhetőnek. Kérdi ugyan: „Hát nem elég-e az, hogy ebből a szegény országból már Oláhországot, Szerbországot, Rácországot, Tótországot akarnak csinálni, most még egy Örményország ábrándjaival is foglalkoznak?“ Talán csak nem hiszi czikkiró komolyan, hogy azt az új Örményországot valahol Szamosújvár körül akarjuk kikerekíteni a magyar föld területéből és ha nem hiszi, ugyan mi súlya lehet ily nagy hangon világgá bocsájtott bombásztikus aggodalmainak?

„A kalotaszegi magyar népet sem tartjuk tatárnak, noha tatár ivadék.“ A kalotaszegit azért nem tarthatjuk tatárnak, mert elvesztette jellegét; de mi élünk, mutatja fennálló egyházunk. (Tatár egyház nincs Bánffy-Hunyadon, de örmény egyház van Szamosújvártt). Nálunk van vér, név és egyház; de a kunok-, tatárokban kihalt a vér, a név és nincs egyház...

A cikkíró ma még csak saját fajunk megtagadását követeli tőlünk („ne higyjünk, hogy örmények vagyunk“); de ettől csak egy szerény lépés választ el, hogy holnap saját fajunk gyűlöletét kívánja tőlünk. Ki áll jól érte, hogy ha megszününk örmények lenni, nem áll elő nemsokára egy második Sentkirályi (a sok közül), a ki a magyarok ez idő szerinti török barátsága révén követelni fogja tőlünk a rajongást a magas porta bölcs kormányzata iránt és a gyűlöletet a tűzzel-vassal üldözött örmény testvéreink irányában?!

Nem vagyunk olyan magyarok, kik az örmények iránt, és olyan örmények, hogy a magyarok iránt kötelességekkel ne bírnánk. Egy kolónia jöhet ilyen helyzetbe. Félreismeri a cikkíró a magyarországi örmények helyzetét, a melyet csak természetellenes okoskodás mellett lehet ignorálni. Mert kérdem, mik tulajdonképen a magyarországi örmények? Szerintünk, ha a történelmileg kifejlődött helyzetet teljesen félreismerni nem akarjuk, és azok kettős viszonyát az örmény nemzethez, a melyből származtak s a melynek egyházához jelenleg is tartoznak, méltányosan akarjuk megítélni, máskép nem felelhetünk, mint, hogy egyik irányban úgy, mint a másokban kötelességekkel bírnak s így épp oly kevésbé tekinthetők csak örményeknek, mert az örmény nemzetből veszik származásukat, mint nem tekinthetők egyszerűen magyaroknak csak azért, mert a magyar haza fiai. Ily egyoldalú megítélés alá csak akkor eshetnének, ha az örmény származás és a magyar honosság természetellenes vegybontás alá vétetnék. Mert igaz lehet, mit a cikkíró úr állit, hogy „csak egy nemzeti érzés dagaszthatja egy ember keblét“ (értve a politikai értelemben vett nemzeti összetartozás érzelmét); de tagadhatlan, hogy a faji öntudat egyes néptörödékekre nézve épp a különös történeti fejlődés folytán máskép módosulhat. Nevezetesen más a helyzete e részben egy romának Bukarestben, mint Kolozsvártt, egy örménynek Magyarországon, mint Törökországban. Az a körülmény, hogy az erdélyi örmények Armeniából települtek ide s két századon át faji összetartozásukat és örmény egyházukat fentartották, egyszerűen kizárja,

hogy viszonyaikat egyoldalúan a magyarság álláspontjáról mérlegeljük; — viszont ama másik körülmény, hogy ők a lefolyt kétszázad alatt a hazai történelem folyamának nem csupán részesei, de időnként jelentékeny tényezői is valának, lehetetlenné teszi a mászik szélsőséget: hogy őket — magyarságuktól eltekintve — egyszerűen örményeknek tekinthessük. Azért e szó magyar-örmény, nem üres szó, hanem valódi fogalom, s az ezzel járó kettős érzés és az ebből folyó erkölcsi kötelmek — mint a tapasztalás mutatja — korántsem oly összeegyeztethetlenség, a mint az a cikkíró úr előtt rémlik. Kétszáz esztendőn keresztül az örmény mindig örménynek tartotta magát, s mégis a hazafiság szempontjából panaszra nem, csak dicséretre érdemesítette magát. Áll ez nemcsak a második századról, vagy is a jelenlegiről, a mely alatt a magyarsággal nagyobb mérvben asszimilálódott, hanem áll az első századról is, a melyben jóformán egészen örmény volt nyelvében is, nem csupán egyházában és szokásaiban. Ha összefért e kettős érzés az ő jellemében eddig egymással, nincs reá ok komolyan töprenkedni a fölött, hogy ha meg lesz az örmény püspökség, mi lesz akkor belőlünk? Ugyan miben is áll tulajdonkép az újítás veszélye ez ügyben? Talán abban, hogy papjainkat, ha püspökünk lesz, nem a külföldön, hanem e hazában fogják ordinálni? Vagy, hogy püspökünk Szamosújvártt lenne és nem Gyulafehérvártt? Nem hiszszük, hogy ebben lényeges különbség rejlenék. Ha pedig attól tart a cikkíró, hogy egy örmény püspök talán az örmény rítus fentartására több gondot fordíthatna, mint egy ideiglenes kormányzattal felruházott latin püspökség, úgy intenczióját a cikk során eléggé ki nem fejtette; mert akkor nem az örmény püspökség fel nem állítása, hanem az örmény szertartásnak végleges elhomályosódása állott szeméi előtt.

De kérdem tovább, hogy van az, hogy az örmény mindenütt lehet örmény, csak Magyarországon nem, hol legvilágosabb jeleit szolgáltatta az állam iránt való hűségének? Kérjük is a cikkírót, érje be az e részbeni történeti tények tanúságaival és absurdumig menő túlzott

követeléseivel, melyektől a magyar nemzet bizonyosan távol áll, — ne igyekezzék zavarani a megzavarhatlan öszhangzatot, a melynek ma épen semmi fogyatkozása sincs a magyar és a magyarhoni örmény között.

Oly túlzott követelésekre különben sincs szüksége egy államnak, s így nincs azokra szüksége Magyarországnak sem, akár a politikai értelemben vett magyar nemzet egységének kifejlődését, akár az állam fennállását, haladását, felvirágozását tartjuk szem előtt. És ha cikkíró úr a maga részéről bennünket egyszerűen holtta nyilvánítva egyházunk autonomiáját, püspöki székünk újból való betöltését egyrészt fölöslegesnek, másrészt veszélyesnek tartja, mi viszont okvetetlenkedését tartjuk az érintett harmoniára nézve nem ugyan veszélyesnek — mert annak nem tekinthetjük, — de legalább is fölöslegesnek. Kérjük azért nem csupán őt, de mindazokat, a kik azon tévedésnek hódolnak, hogy efféle irányczikkek által a haza ügyét szolgálják („Nisi utile est quod facimus, vana est gloria“) ne kívánjanak tőlünk többet, mint a mennyit különben is önkényt megadunk, a mennyit tudni illik az önérzet teljes megtagadása nélkül megadni képesek és készek vagyunk.

E részben különben is tisztában vagyunk kötelességeinkkel mindnyájan, a kik szellemileg fölemelkedhetünk azon gondolat magaslatára, hogy maroknyini népünk — az ide települt örménység — e szerencsés földön nemcsak hazára lelt, de azzal együtt az örök igazság szent vallását: a katholicismust is megtalálta.

Ezek után kérjük Istent, hogy „a jó öreg“ Kovrigot, a mi páratlan jóltevőnket, ki cikkíró szerint „sok száz-ezernyi alapítványt akar tenni egy örmény püspökség létesítésére“ — tartsa meg jó szándékában erővel egészségben annál is inkább, mert tudomásunk szerint Kovrig vagyona földbirtokokból áll és egy igen magas állású, most is aktív magyar politikus igaz állítása szerint a földbirtok mindaddig magyar, míg örmény kézben van.

Végre befejezésül még csak ennyit! A kik a cikkíróval egyformán gondolkoznak, legyenek bár magyarok,

vagy magyar-örmények, legyenek meggyőződve, hogy magyar nemzeti szempontból sem követnek valami okos politikát; hiszen a magyar nemzet életerejére nézve nevetségesen közönyös lehet, hogy 20000 örménnyel több viseli a magyar nevet; — sokkal nagyobb értéke van még a magyar nemzetre nézve is annak, hogy az örmény megmaradva annak, a mi, a maga eredeti minőségében fejtse ki hű magyar érzelmeit, s tegyen tanúságot a történelem folyamában annyiszor kitűnt magyar lovagiaságról, mely e nemzetnek oly nagy érdemét képezte minden időben: hogy tiszteletben tartotta s mint nemzet nem igyekezett elnyomni soha a többi népeket. Ha az örmény névleg is magyarrá lesz, a klasszikus tanúságtételre képtelenné válik; de ha örménynek marad és még sem szűnik meg magyarnak lenni (a mi kifejtett álláspontunkhoz képest), úgy azon hatalmas vitában, mely a magyarság és némely hazai nemzetiség közt folyik, az örménység magatartása képezi a legnyomatékosabb bizonyítékot a mellett, hogy e hazában mindenki megtarthatja nép-egyéni jellegét, csak maradjon meg hű magyar hazafinak!

Szongott Kristóf.

Dalra keljünk.

Dalra keljünk, vigan legyünk,
Menjünk ki a szabadba;
A legszebb dal ottan terem,
Ott zeng a madár dala.

Dal nélkül az élet sivár,
Dal lelkesít — nemesít,
S létünk mulandó kertjében
Örömet szül, — büt enyhít.

Dalban ha zengjük a lánynak,
Hogy szeretjük igazán,
Öröm-érzet kél szívében
S édes mosoly nyíl ajkán.

Dalban kérjük Istenünket
Hogy nyujtsa ki kezeit:
Áldja meg magyar hazánkat
S benne lakó népeit!

(Gyergyó-Szt-Miklós).

Kritsa Péter.

Örményország.

Örményország czimere.

Örményország kiterjedése a Feketetenger keleti oldalától kezdve Georgia határán és a Kaspi-tó szélén haladva nyugat felé tér és Persia határát érintve Mesopotamiát hasítja át, innen a ciliciai tengerig, Ciliciától Pamphiliáig és végre Kis-Ázsián át a Feketetengerig ér. Ebben a tisz-

teletreméltó országban van a Parádicsom és az Ararat hegye. Az örmény birodalom 4000 év óta áll fenn. A királyi pálcza e négy uralkodó-ház kezeiben volt; első a Hájg (Հայ թագավոր), második az Arsacida (Արշակունիք), harmadik a Pákráduni (Քրակունիք) és negyedik a Rupeniuralkodóház. Örményország, mely politikai önállóságát 1375-ben veszítette el, jelenleg a perzsák, törökök és oroszok közt van felosztva (Perzsa-, Török- és Orosz-Örményország). Örményország, midőn legnagyobb kiterjedéssel bírt, 32,000,000 lelket számlált; ellenben ma az örmények száma csak 5,000,000. Az örményeket a nemzetiség, nyelv és az örmény szertartás (örmény egyház) köti erősen egymáshoz. Örményország sokat szenvedett a betörő barbár hordák százezreitől, kik ismét pogánynya akarták tenni a világ legelső keresztény nemzetét. Újabb időben az örmények, kik egyik kezökben a keresztet, másik kezökben pedig a tudomány, műveltség és felvilágosodás fátylát tartják, ismét életjelt adnak magukról...

Sz. K.

Az örményországi inségesek érdekében.

Áprilisi füzetünkben ezen czím alatt kezdtük el azon szíves adakozók névsorának közlését, kik kegyesek voltak ázsiai, nyomorral küzdő testvéreink számára adományokat aláírni. Mult füzetünkben a közölt kimutatás végösszege tett (Szamosújvár város 1000 frt adományával együtt, mit még nem kaptunk meg) 1909 frt ötven krt. Ápril. 1-én küldöttünk Konstantinápolyba Ismirlián Máté örmény patriarkához 623 számú ajánlott levelet, továbbá 70 számú postautalvánnyal 500 frtot és 71 számú postautalvánnyal 480 frt 10 krt, összesen kilencszáznyolcvan frtot és tíz krt. Szolgáljanak nyugtául ezen postai feladó-vevények addig, míg a patriarkától a nyugtát megkapjuk. Mult füzetünk lezárta óta adakoztak a következők.

Dr. Mály István (Kolozsvár) 10 frt, Gáspár Gyula (Maros-Vásárhely) 5 frt, N. N. 1 frt (ez az ismeretlen adakozó adományát a „Magyar Állam“ szerkesztőségéhez küldötte be, mely lap kiadó-hivatala azt hozzánk juttatta); Dudutz János (Maros-Vásárhely) ivén adakoztak: Dudutz János 5 frt, Csiky István 2 frt, dr. Bennaik György 1 frt, Csiky Gergely 5 frt, Nuridsány Antal 1 frt, Izmael János 1 frt, Tódorffü Domokos 2 frt, Dudutz István 1 frt, Dudutz Antal 2 frt, Temesvári M. 1 frt, Karátson Márton 2 frt, Harmath Sándor 1 frt, Bogdánffy 1 frt, Szappanyos Antal 1 frt, Kandray Márton 1 frt, Lengyel Kristóf 50 kr., Jurinits V. 1 frt, Verzár K. 1 frt, Petelei János 50 kr., Petelei Márton 1 frt, Izmael Károly 1 frt, Návay Tódor 1 frt, Návay Bogdán 1 frt, Császár József 1 frt, Kondray János 1 frt, Izmael Ferencz 1 frt, Mestitz Albert 50 kr., Csiky József 50 kr., Petrás Jenő 50 kr., Csiky Miklós 2 frt, Bárány János 2 frt. (Összesen 43 frt 50 kr.) Izmael Mihály (Radnoth) ivén adakoztak: Izmael Mihály 10 frt, Papp István 1 frt, Papp Emanuel 50 kr., Lukács Géza 1 frt, Groisz Ottó 50 kr., Simon Endre 50 kr., Márk János 50 kr., Papp Kristóf (Mező-Kapus) 10 kr., N. N. 20 kr., Nuridsán Péter 20 kr., Tolokán Márton 20 kr., Esztegár Domokos 20 kr., Ov. . . . Domokos 20 kr., Papp Domokos (Radnoth) 1 frt, Csiki G. Miklósné (Radnoth) 1 frt. (Összesen 17 frt 10 kr.) — Tüzes Karácsony kir. közjegyző (Deés) ivén adakoztak: Voith Gergely 20 frt, Kovrig Albert 10 frt, Tüzes Karácsony 15 frt, Govrik Ferencz 5 frt, Haragay Emanuel 5 frt, Haragay János 3 frt, Voith Simon (Kaplyon) 2 frt, Markovics Antal 5 frt, Papp Jenő 1 frt, özv. dr. Gajzágó Lászlóné 1 frt, Gajzágó László 1 frt, Gajzágó Anna 1 frt, Wolf Bogdán 5 frt, Pungutz Sándor 1 frt, Misug Lukács 2 frt. (Összesen 77 frt.) — Simay testvérek (Brassó) ivén adakoztak: Simay testvérek 5 frt, Lázár és Verzár 5 frt, Werzár István 3 frt, Szekula és Zakariás 1 frt, Temesváry István 2 frt, Kazacsay Miklós 1 frt, Verzár Moritz 5 frt, Gáll Bertalan 1 frt, László D. és G. 3 frt, Száva Péter 1 frt, Verzár Sándor 1 frt, Tutsek Károly 1 frt, Kovásznai Sándor 1 frt, Morrár Jenő 2 frt, Buslig József 1 frt,

Izay Antal 1 frt, Gyertyánffy 2 frt, Werzár Antal és fia 2 frt, Kramer 1 frt, Molnár Károly 1 frt, Harmath Lajos 1 frt. (Összesen 41 frt.) — Hary Dániel (Dicső-Szt-Márton) ivén: Dániel Ferenczné (Vámos-Gálfalva) 1 frt, Szentpéteri Kata 1 frt, Nuridsán István 1 frt, Hary Dániel 1 frt, özv. Kapucsán Józsefné 50 kr., Donszki Dávid 50 kr. (Összesen 5 frt.) — Ezen füzetben itt közölt kimutató szerint tehát begyűlt összesen 199 frt 60 kr. az az százkilenczvenkilencz frt hatvan kr. (A még el nem küldött pénz a „Kisebítő Takarékpénztárba“ van elhelyezve kamatozás végett).

Kisebb közlemények.

Millenniumi pásztorlevél. Szabó János szamosújvári görög kath. püspök úr Ó Nagyméltósága 2694—1896 sz. alatt a következő pásztorlevelet adta ki: Krisztusban szeretett testvérek, főesperesek, esperesek és lelkészek! Ismeretes dolog előttetek, szeretett testvéreim, miszerint Magyarország, a mi hazánk ebben az évben ünnepli meg megalakulásának és fennállásának ezredik évfordulóját. Egy ezredév nagy idő egy állam életében, melynek folyamán egész népek és hatalmas birodalmak tűnhetnek el a világ szinpadáról, mint ezt a világtörténelem lapjai elének tárják. Igen természetes tehát az az általános lelkesedés, azok a nagyszabású előkészületek, melyek a millennium ünnepélyes megtartása céljából minden vonalon tételnek. Ha a második, ezredév küszöbén megállva visszapillantást vetünk a multra, fel kell hogy ismerjük és bámuljunk az isteni Gondviselést, a mely a mult idők folyamán felettünk elvonult viszontagságok közepette fentartott és vezérelt. S életünk azon pillataiban, midőn előttünk látjuk az igazságot, mely szerint az Isten keze az, mely úgy az egyes emberek, mint egész népek és államok sorsát intézi, tekintetünk az Ég felé emelkedik, hálát rebege azokért, a mikben részesített és az Ég segélyét kérve ki a jövőre nézve. Ekkép ezen napok örömeinek és ünnepélyességének nagy jelentőségétől áthatva, midőn a haza minden fia lelkesedéssel ünnepel, ezen egyházmegyéhez tartozó lelkészek és hívek a hazaszeretet tüzetől átmelegítve, melyet mindenkoron tanusítottak, részt vesznek az általános ünneplésben. Erre indítja őket hazafias érzelmeik, hitők és egyházok. Minthogy az egyház lényeges részt vett államunk alakulásában, fentartásában és felvirágoztatásában, természetes tehát, hogy ő is részt vegyen ebben az örömműnyben. Maga Magyarország magas püspöki kara f. évi febr. 27-én tartott gyülekezetében elhatározta a millennium megünneplését. Ezekből kifolyólag jónak láttam elrendelni és ezennel elrendeltem, hogy f. évi május 10-én, a mely nap vasárnapra esik, minden templomban hálaadó istenitiszteletek tartassanak s a mise végén hálaadó szertartások és az előirt imádságok elmondassanak. Az istenitiszteletre meghívandók a helybeli hivatalok és értelmiség. Ugyanazon alkalommal szent

beszéd lesz tartandó, a melyben elő kell adnotok hibeiteknek a millennium megünneplésének jelentőségét, megmagyarázván kötelességeiket, indítsátok tántoríthatlan hitre, az anyaszentegyházhoz való állandó ragaszkodásra, a királyi trón iránti törhetlen hűsögre, a haza iránti őszinte és odaadó szeretetre és a haza minden polgára iránti szeretetre. Forró imádságok intéztessenek a Mindenhatóhoz Ő felsége kegyelmes urunk és apostoli királyunk boldogságáért, a királynéért, az egész uralkodóházért, a haza javáért, felvirágzásáért, hatalmáért és dicsőségéért és a mint Szt.-Pál apostol mondja szent Timotheushoz írt első levelében (II. fejezet 1—3 r.): „Legyenek könyörgések, imádságok, kérések, hálaadások minden emberért, a királyokért és mindazokért, kik méltóságban vannak, hogy nyugalmas és csendes életünk legyen teljes ájtatosságban és tisztességben, mert ez jó és kellemes a mi üdvözítő Istenünk előtt.“

Szamosújvárt 1896. márcz. 24. tartott szentszéki ülésből Szabó János m. p. szamosújvári püspök.

A koptok egyesülése Rómával. A pápa Ő Szentsége által Martin jezsuita generalishoz intézett leirat dicsérettel emlékezik meg a keleti koptok közt működő jezsuita missió tevékenységéről; s megjegyzi, hogy a szekták (felekezetek) sok pénzzel s világi ügyességgel rendelkeznek és igyekeznek megakadályozni a koptok visszatérését a hit egységéhez. A legnagyobb erőfeszítéseket kell tehát tenni az ellentétek legyőzésére. A *Szentatya* hangsúlyozza, hogy a koptok legtekintélyesebb egyéniségei támogatják a Vatikán törekvéseit és kimondja, hogy jelentékeny összeget szánt a jezsuitáknak, és a koptokhoz intézett levele következtében onnan a jövő hónapokban küldöttség jön Romába, hogy köszönetet mondjon a szeretetteljes gondoskodásért! A keleti dissidensek megterése tehát a koptok katholizálásával veszi kezdetét; s legforróbb óhajtásunk életünk egyik legfényesebb reménye teljesülne, ha az örmény keleti egyháznak a római katolikus egyház hitegységéhez leendő visszatérésében nyerhetné méltó folytatását!

Feltámadást az elhaltaknak! Ezen cím alatt közöl a marseillei „Armenia“ egy cikklet, mely következő jelmonddal kezdődik: „Nyugalmat a vallásüldözés áldozatainak és könyörületet a hit vértanúinak.“ Ezen, igazságot hirdető cikkből, a hely szüke miatt csak egy-két részletet közlünk: Sem a „Faraok“ századait, sem Lenk-Timur idejét nem lehet összehasonlítani azon barbár napokkal, miket a török mért az örménységre. Hát ezek a műveltség, ezek a felvilágosultság napjai? Ki hinné el, hogy a XIX. század végén a szabadságot védő keresztény Európa gondoskodására bízott örménység, ez a négyezer esztendőös nemzet ártatlan és védtelen bárányokként szaggattassék szét oly, a századok még nem látta irtozatos módon?! Az Arsacidak idejében a keresztény görög császárság ígéreibe bízva megütköztünk a szomszédos perzsákkal,

kik a tűz-imádást akarták reánk erőszakolni, — de megverettünk. Ugyanezen keresztény császárság árulásának lett áldozata Pákráduni-királyságunk. Rupen-királyságunk szintén a görögök, keresztések és más idegenek által készített keresztre feszítettet. De általában az orthodox görög fejedelemség vetélkedő irigysége, vallásüldözése és rövidlátósága volt oka annak, hogy Ázsiában a kulturának és a kereszténységnek egyetlen erős védműve (az örmény királyság) szétromboltatott... míg végre sikerült Oszmánnak a mohamedan zászlót Sophia-templomára, a görög császárság utolsó romjaira függeszteni. Ez a vallásüldözés, ez a butaság, ez a történelmi hiba folytattatik ma is. És ma ki a hibás? A hatalmas Európa-e, vagy a barbar török, mely a keresztény örmények utolsó gyökszárait is ki akarja vágni?...

Teck herczeg kiállítása. Hogy mennyire érdeklődnek még a messze külföldön és a legmagasabb körökben is az ezredéves magyar kiállítás iránt, annak ékes bizonyága az a kitüntetés, a melyben Teck angol kir. herczeg, az angol királynő közeli rokona, (a kit nem rég mint „praesumptiv örmény trónjelöltet” emlegettek a politikai lapok,) a magyar millenárius kiállítást részesítette. Teck herczeg ugyanis értesülvén a budapesti nemzeti kiállítás történelmi főcsoportjának rendeltetéséről és céljáról, megküldte — kiállítás végett — egyik magyar ösének: gróf Rédey Ferencz volt erdélyi fejedelemnek, a herczeg birtokában levő arczképét. A beküldött kép már meg is érkezett Budapestre.

Irodalom és művészet.

Ujabb örmény lapok. — „Lumá“ (Fillér) a czime azon évenként kétszer megjelenő irodalmi szemlének, mely a jelenkori örmény irodalomban ismeretes Kiud Ághánécánzh pap szerkesztésében az idén megindult. Az első könyv már kikerült a sajtó alól; négy főrovata van: a) szépirodalmi, b) könyvészeti, c) történelmi és d) külföldiek. — Ugyancsak az idén indultak meg: „Ászdègh Árévélián“ (Keleti Csillag) Teheránban (Perzsia) hetenként egyszeri, — és „Írávunkh“ (Jog) Várnában (Bulgária) kéthetenként egyszeri megjelenéssel.

A ifjisi örmény irodalmi társulat megalakulása (1880) óta 1895 végeig 102 örmény (eredeti és fordított) könyvet adott ki. Tartalomra nézve: 1) 22 ifjúsági, 2) 16 népirat, 3) 13 egytetemes 4) 25 szépirodalmi, 5) 13 történelmi, 6) 4 tankönyv, 7) 4 örmény klasszikus, 8) 1 életrajzi munka; ezek közül némelyek több kiadást is értek el. — A társulat ivenként 12—15 rubellel díjazza a fordításokat, és 20—25 rubellel az eredeti műveket; kivételes esetekben több díjat is ad. Fordítók tartoznak az eredeti szöveget is beküldeni; ellenkező esetben fordításaik nem vétetnek figyelembe. A társulat czime: Societé arménienne de Publication, Tiflis, rue Bariatinska, maison Gedevanoff.

Közgazdasági élet.

Nyomdaipar a fegyházban. A fegyenczipar konkurencziája miatt nagy a panasz és zugolódás az iparosok érdekelt csoportjaiban. Legújában a nyomdászok is panaszkodnak. A kolozsvári, szamosújvári, deési és gyulafehérvári nyomdatulajdonosok terjedelmes emlékiratban panaszolják, hogy az utóbbi időben a nagyenyedi fegyházban a fegyenczmunka felhasználásával nagyobb szabású könyvnyomda lett berendezve, a mely a magánvállalatoknak lehetlenné teszi a versenyt, s különben is alig tartható helyzetüket feltétlenül veszélyezteti; kéri tehát a kolozsvári iparkamarát, hasson oda, hogy a fegyenczmunka ily kiterjesztését szüntessék be. Az iparkamara felterjesztést intézett a kereskedelmi miniszterhez, s rámutatott arra, hogy a fegyenczmunkának ipari célokra való felhasználása ügyében, 1883-ban tartott enqué-ből megállapított, és a miniszterium által elfogadott jegyzékben a nyomdászat, mint a fegyházak által is üzhető iparág, nem lett felvéve!

Mi újság az örmény világban?

A török-örmények. Ecsmiádzin hivatalos lapja: az „Ararát” ezeket írja: Nehéz a mi, Törökországban lakó örmény testvéreink állapota. Most nemcsak erőszakról, üldözésről, kínzásról, bebörtönzésről, hanem csakis öldöklésekről szóló hírek érkeznek hozzánk. Két hónap óta mindennap a táviró csak öldöklésekről szól; szept. 18-án nagy vérontás történt Konstantinápolyban, szept. 31-én kegyetlenül pusztították Trapezuntban az örmény ifjakat. Trapezunttól Márás-ig vérezőnt készítettek, elégették a Trapezunt körül elterülő örmény falvakat, a lakosokat pedig kardra hányták, leölték a pápéti örményeket. Nagy vérontás történt okt. 18-án Erzerumban, melynek részleteit lehetetlen leírni. A szászuni vérfürdőből elmene-kültek éhenhalásra vannak kárhóztatva, mivel nem szabad nekiök segílyt nyújtani. Siralmas helyzetben vannak a tíflii, diárbekiri és szuázi örmények is. Közel áll az örmény kereszténység ahhoz, hogy kipusztittassék. Csak a mindenható Isten szabadíthatja meg egyházunkat ezen veszélyektől; azért minden örménynek kötelessége szívből imádkozni és az Isten kegyelmét kérni: „Apáink hatalmas Istene, ki menedéke vagy az üldözötteknek, juttass segílyt szolgálidnak, légy az örmény nemzet — segítsége.” („Ári Ászduádz hárczén mjeroez, vor ábávent jész néghélocz, hász hoknuthiun dzaráicz khocz, lév oknágán ázkisz Hájoez.”)

Lázadás vagy önvédelem? A szászuni atrocitások után a török kormány folyton azt hangoztatta, hogy az örmények fellázadtak és ő kénytelen a lázadást elnyomni; mert más kormány is ezt tenné saját országában. De a felmutatott tények megczáfolták a törökök ezen állítását. A hivatalos és nem hivatalos vizsgálat, jelentékeny férfiak iratai és szavai megmutatták a világnak, hogy a szászuniak nem voltak lázadók; hanem csak vagyonukat védték a kurdok rálásai ellen, védték életüket, családi becsületüket. És a tö-

rök a szászuniak ezen önvédelmét lázadásnak nevezvén el, parancsot adott a seregeinek, hogy öljék, gyilkolják le azokat és vérbe fojtsák el a lázadást. Ha alig 4—5 fegyverrel minden előkészület, minden rendszeres összeköttetés nélkül állanak ellen, ugy, hogy az atrocitások hire csak szájról szájra, városról városra terjedve, csak néhány hónap mulva érkezik Európába, vajjon ez lázadás? De egészen más az önvédelem kérdése; midőn a vagyont, a családi becsületet, a gyermeket szemed láttára ragadják el, akkor nincs helye az előkészületnek. A megtámadtatás percében az önvédelem természeti ösztöne kényszeríti az embert arra, hogy övéit védje bármi áron is. Európai hatalmak konsulai, európai tekintélyes lapok levelezői határozottan mondják, hogy a török kormány, midőn a szászuniak önvédelmi harcát lázadásnak nevezte el, csak a közvéleményt akarta megtéveszteni; azért nem haboztak nyíltan kimondani azt a világ előtt, hogy a török kormány nem mondott — igazat.

Az örmények erőszakos mohamedanizálása. A bécsi „Neue freie Presse” czimű lap Konstantinápolyból kapott következő táviratot közli: „Anatolia belsejében oly sok örmény tért át az iszlámra (pl. Musban is), hogy el lehet mondani azt, hogy keresztény közönség nem is maradt. Biredsikben is azok, kik a kinhalált kikerülték (itt papjaikkal együtt még mintegy 1500 lélek lakik), — látván, hogy életüket és szabadságukat máskép meg nem menthetik, az uralkodó kormány vallását vették fel.” — Anglia és Oroszország követei közbevetették magukat és felhívták a szultán figyelmét erre a botrányos állapotra, melyről őket consuljaik értesítették táviratok útján.

Angol közvélemény. Az angolok közelebről az örmény nemzet politikai helyzetéről tárgyaltak Chester-ben, a westminsteri herceg elnöklete alatt tartott nyilvános gyűlésen. Az elnöklő herceg megható szavakban vázolta az örmények szánandó helyzetét az ottomán birodalomban, s megtámadta az európai hatalmakat, hogy ezen a képtelen pozícióban változtatni nem akarnak! A szemrehányás első sorban Oroszországot, az örmények természetszerű és tradícionális védőjét illeti, melynek — kivált a mai nemzetközi viszonyok között — csak egyetlen szavába kerülne a szorongatottakon segíteni; másodsorban Ausztria-Magyarország hibáztatandó, — mondja a westminsteri herceg, — mely a saját érdekeiről megfeledkezve, az örmény kérdés rendezésekor kategorice kijelentette, hogy csakis a szultánnal fog haladni, nem pedig ellene! Ezek a hatalmak — így végzi a herceg — nem tettek az örmények érdekében semmit, a többiek még kevésbé; pedig súlyos felelősség terheli, s egy nagynevű angol politikus úgy nyilatkozott, hogy minden, Arméniában történt szerencsétlenség a hatalmaknak rovandó fel.

Felölös szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.
